

Mirosława **Jastrząb-Mrozicka** Sposoby badania opinii studentów o zajęciach dydaktycznych

W artykule omówiono zawartość 49 różnych ankiet, za pomocą których w uczelniach zbiera się opinie studentów o zajęciach dydaktycznych lub prowadzących je nauczycielach. Ankiety te uzyskaliśmy w 1994 r. podczas realizacji badania dotyczącego form i procedur oceny jakości szkół wyższych. Opinie studentów mają wskazać braki i słabe punkty

dydaktyki prowadzonej w uczelni, co powinno przyczynić się do podniesienia kwalifikacji nauczycieli akademickich oraz udoskonalenia ich pracy.

Obserwujemy bardzo różne podejścia do badania opinii studentów. W poszczególnych ankietach poddano ocenie studentów 3-15 cech zajęć lub nauczycieli. Treść ankiet jest zróżnicowana w zależności od uczelni i kierunku studiów, a także od tego, jakie elementy dydaktyki autorzy uznali za istotne dla oceny jej jakości na podstawie opinii wyrażonych przez studentów. Najczęściej poddawano pod osąd studentów szeroko pojęty stosunek do nich nauczycieli oraz ich umiejętności i sprawności dydaktyczne, rzadziej pytano o przekazywane treści, cele zajęć i ich przydatność w karierze edukacyjnej lub zawodowej.

Najmniej uwagi poświęcano technicznej stronie zajęć, a więc dostępności literatury, doborowi oraz wykorzystaniu materiałów pomocniczych i środków audiowizualnych, a także wyposażeniu pomieszczeń dydaktycznych.

W Polsce zainteresowanie jakością szkół wyższych oraz jej oceną zbiegło się obecnie z nasileniem krytyki pod ich adresem, a także samoświadomości nauczycieli akademickich obniżającego się poziomu kształcenia w istniejących warunkach.

W sytuacji, gdy na zmianę tych warunków pracownicy uczelni mają niewielki lub żaden wpływ, podejmuje się jednak wysiłki zmierzające do oceny jakości uczelni, co powinno stymulować podniesienie ich poziomu, a może jedynie przeciwdziałanie jego obniżaniu. Poszukuje się sposobów pomiaru, procedur porównywania i oceniania jakości szkół wyższych oraz poziomu kształcenia w poszczególnych dyscyplinach. Znaczną rolę przypisuje się w tym przypadku ocenie pracy nauczycieli akademickich, jej doskonaleniu i zwiększaniu efektywności. Poza procedurami kwalifikowania i awansu kadry naukowej od lat mamy do czynienia w uczelniach z okresową oceną pracowników naukowych i naukowo-dydaktycznych. W ocenie tej – oprócz faktów ilustrujących dorobek naukowy, dydaktyczny i organizacyjny – bierze się pod uwagę opinie zwierzchników, a ostatnio coraz częściej również opinie studentów. Badania opinii studentów o zajęciach dydaktycznych lub prowadzących je nauczycielach, choć coraz bardziej się upowszechniają, budzą jednak kontrowersje. Mają one swoich zwolenników i przeciwników (Chmielecka i in. 1995).

Wyniki badań prowadzonych wśród pracowników naukowych i naukowo-dydaktycznych, dotyczących czynników branych pod uwagę przy awansie w uczelniach wskazują, że bardzo niewielu (7%) spośród nich dostrzegało, że na taki awans wywiera wpływ ocena pracy dydaktycznej przez studentów. Natomiast znacznie więcej (62%) uważało, że ocena studentów powinna być brana pod uwagę przy decydowaniu o awansie na wyższe stanowiska w uczelni. Uwzględniając przy tym fakt, że praca dydaktyczna nie ma istotnego wpływu na awans naukowy, a w związku ze wzrostem liczby studentów nauczyciele akademicy są nią coraz bardziej obciążani, pracownicy dydaktyczni domagają się uwzględniania efektów tej pracy przy awansie w uczelni. Jednym z mierników jakości pracy dydaktycznej miałyby być właśnie opinie o niej studentów. Warto odnotować, że uwzględnienia tych opinii domagają się nauczyciele akademicy tym częściej, im są młodszy wiekiem, stażem pracy i mają niższy stopień naukowy (Jastrzęb-Mrozicka, Kuniński 1995).

W badaniu form i procedur oceny jakości szkół wyższych realizowanym w uczelniach w 1994 r. zadano pytanie: *Czy nauczyciele akademicy zbierają za pomocą ankiety opinie studentów o prowadzonych przez siebie zajęciach?* W przypadku pozytywnej odpowiedzi oraz

istnienia wystandaryzowanego narzędzia do tego celu, pytano o to, kto je przygotowywał oraz kto opracowuje wyniki ankiety. Proszono również o jej przesłanie, aby uzyskać dane o zawartości ankiety i kryteriach ocen stosowanych w tych badaniach przez różne uczelnie (Wójcicka 1995)

Z 20 uczelni otrzymano 49 różnych rodzajów ankiet wykorzystywanych do badania opinii studentów na temat zajęć dydaktycznych lub prowadzących je nauczycieli akademickich. Omówieniu tych ankiet poświęcimy dalsze rozważania.

Nadesłane ankiety najczęściej dotyczą oceny poszczególnych rodzajów zajęć lub konkretnych nauczycieli akademickich. Są jednak i takie, które odnoszą się do ogółu zajęć, programu studiów czy całego cyklu nauki na kierunku lub wydziale. Problemy objęte badaniem lub kryteria oceny różnią się przede wszystkim w zależności od uczelni, w której ankiety były przygotowane, lub od dyscypliny studiów. W tej samej uczelni (na wydziale bądź w instytucie) kwestionariusze bywają zróżnicowane i dostosowane do wykładów, ćwiczeń, seminariów, laboratoriów czy lektoratów z języków obcych, ale też tym samym narzędziem bada się opinie o różnych rodzajach zajęć. Opracowuje się je dla całej uczelni, z możliwością modyfikacji w różnych jednostkach organizacyjnych, lub poszczególne wydziały czy instytuty przygotowują je we własnym zakresie. Realizacja badań i opracowanie wyników są nadzorowane przez uczelnię, wydziały, instytuty lub samorząd studencki. Na podstawie nadesłanego materiału nie zawsze jednak można było ustalić, kto zajmuje się przygotowywaniem oraz przeprowadzaniem badań opinii studentów, jakim celom mają one służyć ani też kto opracowuje i jak wykorzystuje się wyniki. W części ankiet są na te tematy jedynie wzmianki, w części zaś – szczegółowe instrukcje określające sposób przygotowania badań, ich realizacji, opracowania i wykorzystania wyników.

Cele badań określa się następująco:

– „*Niniejszy kwestionariusz służy zebraniu opinii studentów na temat sposobu prowadzenia zajęć dydaktycznych. Jego celem jest podniesienie poziomu kształcenia w naszej Uczelni*” (A – 18).

– „*Twoją ocenę zrealizowanych zajęć dydaktycznych, uwagi i propozycje pragniemy wykorzystać w podnoszeniu jakości procesu kształcenia*” (A – 43)

– „*Ankieta niniejsza służyć ma przede wszystkim poprawie efektywności zajęć oraz rozwiązywaniu wielu problemów dydaktycznych*” (A – 2).

– „*Systematyczne przeprowadzanie tego rodzaju ankiety po pewnym czasie pomoże usprawnić proces kształcenia i przyczyni się do podniesienia rangi pracy dydaktycznej w całościowej ocenie pracownika*” (A – 1).

– „*Na Wydziale [...] przystępujemy do modernizacji programów studiów w celu ich przystosowania do aktualnych, nowoczesnych wymagań stawianych przez naukę i przemysł. W związku z tym zwracam się z prośbą do Studentów naszego Wydziału o pomoc w tym przedsięwzięciu. Jedną z form tej pomocy będzie staranne i rzeczowe udzielenie odpowiedzi na pytania poniższej ankiety*” (A – 27).

W tych krótkich wyjaśnieniach celu omawianego przedsięwzięcia uderza potrzeba akcentów pozytywnych, a więc: podniesienie poziomu zajęć dydaktycznych, jakości kształcenia, modernizacja programu lub metod nauczania. A więc opinie studentów mają wskazać nauczycielom akademickim i władzom uczelni słabe punkty prowadzonej działalności dydaktycznej, konieczność doksztalcenia kadry i doskonalenia prowadzonych zajęć (Chmielecka i in. 1995). Niekiedy podkreśla się również użyteczność wyników ankiety dla indywidu-

alnej oceny nauczycieli akademickich, przeprowadzanej okresowo przez władze uczelni, lub postuluje uwzględnianie tych wyników przy nagrodach i awansach.

– „Wyniki pierwszej ankiety nie będą odnotowywane, zostają tylko przekazane pracownikowi i mają charakter wyłącznie informacyjny. Odnotowywanie wyników zbiorczych w aktach pracownika rozpoczyna się dopiero od następnego roku [...]. W całościowej ocenie pracownika naukowego wyniki ankiet studenckich stanowią [będą stanowić M.J.-M.] ok. 20 – 25%. W wypadku wykładowców i lektorów 50%” (A – 1).

– „Dziekani uwzględniają wyniki ankietyzacji studentów przy nagradzaniu i awansowaniu nauczycieli akademickich oraz ustalaniu ich wynagrodzeń” (A – 28).

Cele badania określają więc sposób wykorzystania zebranego materiału. Również na ten temat nie we wszystkich ankietach jest informacja, lecz niektóre zawierają szczegółowe instrukcje. Jeżeli wyniki badań mają posłużyć poprawie poziomu pracy dydaktycznej, to oczywiście powinny być dostępne zainteresowanym nauczycielom akademickim, aby mogli oni poznać ocenę własnej działalności i na tej podstawie podjąć wysiłek jej usprawnienia. Efektywność i jakość pracy nauczyciela akademickiego, a także jej poprawa, zależą nie tylko od niego, ale także w znacznej mierze od władz wydziału i uczelni. Toteż również one są adresatami owych wyników, mogą bowiem stymulować podnoszenie poziomu jakości kształcenia różnymi sposobami, w tym także poprzez ocenę pracy poszczególnych osób lub odpowiednie jej nagradzanie. W tej sytuacji, jeżeli podaje się sposób wykorzystania materiałów, to polega on najczęściej na tym, że:

– „Wyniki badań zostaną przekazane poszczególnym pracownikom dydaktycznym po zakończeniu sesji egzaminacyjnej” (A – 17).

– „Wyniki ankietyzacji udostępniane są osobom prowadzącym zajęcia oraz dziekanom” (A – 28).

– „Pracownikowi przekazuje się całość materiałów ankiety, a nie tylko zestawienia zbiorcze. Następuje to po zaliczeniu zajęć przez grupę, która wypełniała ankiety. Oprócz pracownika dostęp do materiałów mają tylko jego zwierzchnicy, poczynając od kierownika zakładu” (A – 1).

Na podstawie nadesłanych ankiet daje się zauważyć, że niektóre uczelnie przywiązują dużą wagę do sposobu przygotowania ankiet i procedur ich realizacji. Nad sporządzeniem narzędzi badawczych pracują zespoły na szczeblu wydziału lub uczelni i niekiedy bardzo dokładnie określa się sposób oraz warunki realizacji badania: „W roku bieżącym tekst ankiety zostaje uchwalony przez Radę Wydziału i tylko przez nią może być zmieniony. W przyszłości należy porównać naszą formułę z ankietami realizowanymi na innych wydziałach i podjąć próbę opracowania tekstu, który byłby zaakceptowany w skali całej uczelni. Biorąc pod uwagę, że są pracownicy prowadzący zajęcia poza macierzystym wydziałem, kryteria oceny powinny być porównywalne” (A – 1),

W niektórych uczelniach opracowuje się ankiety lub dyskutuje nad nimi w komisjach senackich, a senat je zatwierdza i zaleca ich stosowanie poszczególnym jednostkom organizacyjnym: „Sprawa wprowadzenia tej oceny, treści ankiety, była przedmiotem szczegółowej dyskusji na Senackiej Komisji Dydaktycznej, która, po dokonaniu korekty, ostatecznie pozytywnie odniosła się do propozycji przedstawionej przez Samorząd i postanowiła wnieść ustalone propozycje na Senat. [...] Senat [...], po dyskusji, zobowiązał jednostki prowadzące studia do przeprowadzenia corocznie lub co semestr ankiety dotyczącej oceny przedmiotów i prowadzących zajęcia [...]. Zaleca się, aby wszystkie Instytuty (z wyjątkiem tych, które już posiadają własne ankiety) przeprowadziły wśród studentów ankietę w zapro-

ponowanej formie, która zyskała akceptację Dydaktycznej Komisji Senackiej. Jednakże Rada Instytutu, w porozumieniu z Samorządem, może wprowadzić zmiany do ankiety" (A – 3).

Oprócz dążeń do standaryzacji narzędzi obserwujemy zatem dbałość o zróżnicowanie i elastyczność, mające na celu dostosowanie ankiet do potrzeb lub profilu poszczególnych jednostek organizacyjnych uczelni.

Badania bywają również przygotowywane, realizowane i opracowywane przez specjalistów przestrzegających rygorów merytorycznych i metodologicznych. Przykładem mogą być badania realizowane w Akademii Ekonomicznej w Krakowie (Węgrzecka 1994) lub Akademii Medycznej w Poznaniu (Przystanowicz, Obara 1995).

Badaniami są obejmowani wszyscy studenci, a niekiedy tylko wytypowane lub wylosowane grupy. Realizuje się je zwykle pod koniec roku lub semestru, na ostatnich zajęciach z danego przedmiotu. Najczęściej ankietę dostarcza studentom prowadzący zajęcia (Wójcicka 1995), a po badaniu materiał jest przekazywany np. do dziekanatu (z zachowaniem dyskrecji, w zaklejonej kopercie, przez upoważnione osoby). Oceniany nauczyciel akademicki ma do niego dostęp dopiero po zaliczeniu zajęć w grupie objętej badaniem lub po sesji egzaminacyjnej. Niekiedy zbieranie materiału od studentów powierza się wykwalifikowanym ankietom, a realizacja badania odbywa się bez udziału nauczycieli akademickich. Na uwagę zasługuje sposób stosowany w Akademii Medycznej w Poznaniu, gdzie ankiety na temat pracy nauczycieli w danym roku akademickim przeprowadza się na początku roku następnego. Zdaniem autorów, oceny wyrażane wtedy przez studentów są bardziej rzetelne i racjonalne niż pod koniec roku. Wówczas bowiem emocje związane z zaliczaniem zajęć i zdawaniem egzaminów mogą oddziaływać na opinie (Przystanowicz, Obara 1995).

Udział studentów w badaniach ankietowych nie zawsze jest dobrowolny, zdarza się, że: *„Kwestionariusze ankiet studenci otrzymują wraz z kartami egzaminacyjnymi. W momencie zwrotu karty egzaminacyjnej student wrzuca wypełnioną ankietę do specjalnej, zaplombowanej urny znajdującej się w dziekanacie. Zwrot kwestionariusza ankiety student potwierdza podpisem na odwrocie swej karty egzaminacyjnej”* (A – 28).

Ankiety są z reguły anonimowe, studenci mają w zasadzie zapewnioną dyskrecję, co często podkreśla się w nadesłanych materiałach. Jednocześnie apeluje się do studentów o poważne potraktowanie ankiety, szczerze i przemyślane odpowiedzi, rzetelne oceny.

Ankiety dotyczące opinii o zajęciach dydaktycznych składają się z reguły z trzech rodzajów pytań:

1) Dotyczących oceny zajęć dydaktycznych lub osób prowadzących te zajęcia. Część ankiet zawiera tylko takie pytania. Ustala się wówczas nazwę przedmiotu, rodzaj zajęć (wykład, ćwiczenia itd.), często, lecz nie zawsze, nazwisko prowadzącego. W ankietach zadaje się 3 – 15 pytań uwzględniających charakterystykę zajęć, sposób ich prowadzenia oraz cechy nauczyciela akademickiego;

2) Odnoszących się do osoby wypełniającej ankietę. W tym przypadku przeważnie chodzi o rok studiów lub semestr, kierunek studiów lub wydział, uczęszczanie na zajęcia, których dotyczy ankieta oraz oceny uzyskane przez studenta w poprzednim semestrze. Sporadycznie pytało o płeć respondentów, liczbę godzin poświęcanych przeciętnie w tygodniu na naukę przedmiotu, liczbę odbytych konsultacji, przewidywaną ocenę z danego przedmiotu, dziedziny nauki interesujące studenta.

3) Pytań otwartych, uwzględniających dodatkowe uwagi związane z badaną problematyką, a nie objęte szczegółowymi pytaniami.

O dodatkowe uwagi proszono prawie w każdej ankiecie, niekiedy w ogólnej formie, czasem zadawano więcej pytań otwartych dotyczących propozycji zmian lub rozwinięcia zawartości ankiety. Spośród trzech rodzajów pytań warto nieco więcej miejsca poświęcić pierwszemu z nich, ponieważ mamy tu do czynienia z dużą różnorodnością rozwiązań technicznych (graficznych) oraz z wielością sformułowań zarówno pytań, jak i odpowiedzi na nie. Pytania dotyczące opinii o przedmiocie zajęć lub prowadzącym są najczęściej zamknięte, tzn. formułuje się kilka pytań i każdemu z nich przyporządkowuje odpowiedzi. Respondent wybiera tę odpowiedź, która odzwierciedla jego pogląd lub jest mu najbliższa (np. *Czy zajęcia odbywają się systematycznie i cechuje je punktualność? Zdecydowanie tak, raczej tak, raczej nie, zdecydowanie nie*). Często zamiast pytań formułuje się twierdzenia i prosi studentów o odpowiedź, czy się z nimi zgadzają lub w jakim stopniu opisane w nich sytuacje postrzegają w rzeczywistości (np. *Prowadzący zajęcia realizuje określony cel zajęć: nie, w małym stopniu, średnio, w dużym stopniu, w bardzo dużym stopniu*). Odpowiedzi na ten typ pytań mają niekiedy formę potwierdzenia lub zanegowania: *zdecydowanie tak, raczej tak, raczej nie, zdecydowanie nie*.

W większości ankiet poszczególnym odpowiedziom wyrażonym słownie przyporządkowuje się cyfry, które badany podkreśla lub wpisuje. Zdarzają się też ankiety, w których skala odpowiedzi wyrażona jest cyfrowo (np. 1, 2, 3, 4, 5), a odpowiedzi słowne przyporządkowane są tylko wartościom skrajnym (np. *poziom merytoryczny zajęć jest: 1 – bardzo niski, 5 – bardzo wysoki*).

Odnotujemy jeszcze, że w ankietach stosuje się odpowiedzi dostosowane do każdego pytania lub jedną skalę do wszystkich pytań. Ma to związek z rozwiązaniami graficznymi, ale może też wywierać wpływ na uzyskiwane wyniki.

Podaliśmy powyższe informacje, aby zilustrować ogromne zróżnicowanie podejść do badania opinii studentów o zajęciach dydaktycznych. Jeszcze większą różnorodność obserwujemy w doborze kryteriów ocen. Można przyjąć, że zajęcia dydaktyczne mogą być oceniane z rozmaitych punktów widzenia. Jeżeli przy tym mamy ankiety z różnych uczelni i kierunków studiów, uwzględniające właściwe sobie elementy charakterystyki zajęć, to stosowanych kryteriów oceny może być bardzo dużo. Ponadto te same lub podobne kryteria mogą mieć różne formy werbalne. W 49 nadesłanych ankietach użyto ok. 100 sformułowań pytań zawierających prośbę o ocenę 73 cech lub czynników mających związek z przedmiotem zajęć, sposobem ich prowadzenia lub osobą nauczyciela akademickiego. Uwzględniano również zachowania studentów, ich zainteresowania, osiągnięcia, a więc czynniki, które – podobnie jak poprzednio wymienione – warunkują jakość kształcenia.

W celu zilustrowania, jakie czynniki poddawano pod osąd studentów, podajemy zestawienie obejmujące grupy pytań dotyczących tych samych lub zbliżonych problemów (tabela 1). Wskazuje ono, jakie problemy i jak często są przedmiotem badań. Można przyjąć, że – w przekonaniu organizatorów badań – uwzględniane kwestie są wskaźnikami poziomu prowadzonych zajęć i jakości pracy nauczycieli.

Najczęściej za wskaźnik jakości pracy nauczycieli akademickich uznawano ich stosunek do studentów. Około 80% ankiet zawierało pytanie o życzliwość, uprzejmość, wyrozumiałość, taktowne postępowanie prowadzących zajęcia. Stosunek ten wyraża się również w zadawanych jednocześnie pytaniach o przestrzeganie dyscypliny formalnej, a więc punktualność odbywania zajęć oraz dostępność nauczycieli akademickich dla studentów poza zajęciami, w czasie dyżurów i konsultacji. Można dyskutować, czy życzliwość, punktual-

ność, obecność na dyżurach i konsultacjach podnoszą poziom pracy dydaktycznej, natomiast naruszanie norm w tym zakresie niewątpliwie obniża jej jakość.

Tabela 1
Elementy pracy dydaktycznej nauczycieli akademickich
poddawane pod osąd studentów

Treść pytań, kryteria oceny	Liczba ankiet, w których zawarto dane kryteria
1. Takt, życzliwość, uprzejmość, wyrozumiałość prowadzącego zajęcia wobec studentów, jego kultura osobista	39
2. Komunikatywność przekazywania wiadomości	36
3. Kontakt prowadzącego zajęcia ze słuchaczami, włączanie studentów do dyskusji, otwartość na ich pytania i problemy, pobudzanie aktywności studentów, sprawdzanie ich wiedzy i pomoc w jej opanowaniu	33
4. Organizacja lub przygotowanie zajęć	30
5. Pobudzanie i rozwój zainteresowań, interesujący sposób prowadzenia zajęć	28
6. Regularność, systematyczność lub punktualność prowadzenia zajęć, dyscyplina formalna	24
7. Realizacja określonego celu lub programu zajęć, wyraźnie sformułowanego, zrozumiałego dla studentów	24
8. Jednoznaczne i jasno określone wymagania stawiane studentom, adekwatne do przetwarzanego materiału	22
9. Czas przeznaczony na zajęcia, technika ich prowadzenia są dostosowane do przekazywanych treści, dostosowanie stopnia trudności lub tempa prowadzenia zajęć do możliwości grupy	22
10. Użyteczność zajęć, przydatność przekazywanej wiedzy do dalszych studiów, przyszłego zawodu, ogólnego rozwoju, zdania egzaminu	22
11. Inspiracja do samodzielnego, twórczego myślenia, samodzielnego pogłębiania wiedzy	20
12. Dostępność prowadzącego zajęcia dla studentów podczas konsultacji, dyżurów, poza zajęciami	20
13. Obiektywność, sprawiedliwość, rzetelność oceniania studentów, ich wkładu pracy, wiedzy lub sprawności	19
14. Dostępność zalecanej literatury, przydatność materiałów uzupełniających, właściwy dobór podręczników i innych materiałów potrzebnych do przygotowania się do zajęć	18
15. Poziom dydaktyczny i merytoryczny określonych zajęć, prowadzącego je nauczyciela lub jego zaangażowanie w pracę dydaktyczną	15
16. Globalna ocena osób prowadzących zajęcia lub zajęć dydaktycznych z danego przedmiotu	14
17. Związek teoretycznych rozważań z praktyką, wskazania na zastosowania praktyczne przekazywanej wiedzy, nawiązywanie do wiadomości z innych przedmiotów	13
18. Stan wyposażenia laboratoriów, pracowni, dostępność, stosowanie i jakość materiałów audiowizualnych	11
19. Wzajemne relacje między różnymi formami zajęć z tego samego przedmiotu (związek problematyki, rozszerzanie, uzupełnianie)	6
20. Samoocena własnej aktywności na zajęciach, stopnia opanowania materiału, stosunek studentów do prowadzącego zajęcia	4

Kolejną pozycję ze względu na częstość pojawiania się pytań zajmują kryteria dotyczące umiejętności i sprawności dydaktycznych, a więc czynników bardziej niż poprzednie związanych z relacją nauczyciel – student. Zaliczyć tu można pytania o komunikatywność i precyzję w przekazywaniu wiedzy, które pojawiły się w 3/4 ankiet. Do tej kategorii można też włączyć pytania na temat kontaktu ze studentami podczas zajęć, stawianych wymagań oraz sposobu oceniania, organizacji i przygotowania zajęć, dostosowania czasu ich trwania i techniki prowadzenia do przekazywanych treści, a stopnia trudności i tempa do możliwości grupy.

Mniej uwagi poświęca się kryteriom, które można uznać za merytoryczne w działalności dydaktycznej, dotyczą one bowiem przekazu i odbioru treści oraz postrzeganej przez studentów przydatności zajęć. W połowie nadesłanych ankiet pytano o to, czy na zajęciach realizowano wyraźnie określony, zrozumiały dla studentów cel. W tej kategorii mieszczą się także pytania o ocenę zajęć z punktu widzenia ich użyteczności i przydatności do dalszych studiów, zawodu, rozwoju czy stymulowania twórczego i samodzielnego myślenia, związku przekazywanej wiedzy z praktyką oraz komplementarności tej wiedzy wobec innych przedmiotów lub form zajęć.

Najmniej ankiet zawiera kryteria ocen obejmujące techniczną stronę zajęć. W 18 ankietach pytano o dostępność zalecanej literatury, przydatność i właściwy dobór materiałów pomocniczych, a w 11 o stan wyposażenia pomieszczeń dydaktycznych i materiały audiowizualne.

Niektóre ankiety – oprócz pytań szczegółowych dotyczących różnych aspektów działalności dydaktycznej – zawierały też pytania o ogólną ocenę poziomu zajęć, globalną ocenę wszystkich prowadzących zajęcia lub ogółu zajęć z danego przedmiotu. Zdarzają się też pytania dotyczące samych studentów, ich aktywności na zajęciach lub stosunku do nauczyciela akademickiego, którego dotyczy ankietą.

Zestawienie przedstawione w tabeli nie wyczerpuje treści wszystkich pytań zadawanych w omawianych ankietach. Nie obejmuje bowiem pojedynczych przypadków, które nie dały się włączyć do wyodrębnionych grup. Warto odnotować niektóre z nich.

Prowadzący zajęcia:

- dba o otwartość i wszechstronność myślenia,*
- ćwiczy systematyczność i dyscyplinę myślenia,*
- przedkłada zrozumienie przedmiotu nad opanowanie szczegółów,*
- używa przykładów do wyjaśnienia trudnych tematów.*

Czy wykładowca jest zainteresowany odbiorem swojego wykładu?

Czy formę zaliczenia przedmiotu określono na początku semestru?

Jaka była ilość wymaganej pracy w porównaniu z innymi zajęciami?

Czy ćwiczenia wymagają systematycznego przygotowywania się?

Gdy analizujemy zestawienie kryteriów, według których studenci oceniali zajęcia dydaktyczne, nasuwa się przede wszystkim pytanie, co przesądza o wyborze – spośród wielu możliwych – kilku elementów, na temat których studenci mają wyrazić swoją opinię. Należy przyjąć, że osoby konstruujące ankietę mają jakiś model zajęć lub sposobu ich prowadzenia i ocenie studentów poddają ważne lub najważniejsze elementy tego modelu, a więc decydujące o jego jakości i poziomie. Wydaje się również, że pewną rolę w doborze pytań odgrywa potoczna obserwacja naruszania przez nauczycieli akademickich określonych norm postępowania. Przyjmuje się, że ma to ujemne skutki dla jakości kształcenia. Jeżeli np. py-

tamy, czy zajęcia inspirowały samodzielność myślenia, to prawdopodobnie sądzimy, iż owa inspiracja jest ważnym elementem dobrej dydaktyki, a odpowiedź studenta – jednym z dobrych wskaźników ukrytej zmiennej, którą jest jakość kształcenia lub poziom zajęć dydaktycznych. Jeżeli jednak pytamy o regularność lub punktualność odbywania zajęć, to najprawdopodobniej obserwujemy, że ta norma nie jest przestrzegana w uczelni i to może wywierać negatywny wpływ na działalność dydaktyczną.

Dodajmy, że w żadnej ankiecie (poza przeznaczonymi do oceny lektoratów) nie spotkano pytań dotyczących np. znajomości języków obcych przez nauczycieli akademickich lub zalecania czy wykorzystywania na zajęciach literatury obcojęzycznej. Można więc przypuszczać, że nie było to elementem modelu dydaktyki stanowiącego podstawę konstrukcji kwestionariuszy lub opinia studentów na ten temat nie została uznana za istotny wskaźnik jakości kształcenia. Podanie tego przykładu nie wynika z przekonania, iż należy mnożyć liczbę czynników mających wpływ na jakość zajęć, lecz jest dodatkowym argumentem na to, że u podstaw konstrukcji ankiety leżą pewne założenia teoretyczne, które przesądzają o doborze takich a nie innych kryteriów ocen. Teoretycznie liczba tych kryteriów jest bardzo duża, w praktyce stosuje się ich kilka lub kilkanaście. Dobór jest więc trudny, ponieważ powinien spełniać warunek trafności. Jeżeli chcemy uzyskać rzetelne wyniki, na których można opierać wnioski poznawcze i praktyczne, nie można wybierać elementów przypadkowych, mało ważnych dla dydaktyki. Trafność owego doboru kryteriów powinna być w jakiś sposób weryfikowana.

Jeżeli bowiem zadamy studentom pytania dotyczące elementów mało znaczących dla jakości kształcenia, to wykorzystywanie uzyskanych wyników może nie spowodować podniesienia poziomu zajęć dydaktycznych, co wszak jest często akcentowanym celem tych badań. Cel ten będzie osiągnięty, jeżeli trafnie zostaną dobrane kryteria oceny, a zatem jeżeli odpowiedzi na zadawane pytania będą miały wartość wskaźnikową dla jakości kształcenia.

Problem trafności doboru do pytań ankiety istotnych elementów modelu pracy dydaktycznej starają się rozwiązywać zespoły badawcze, nauczyciele różnych dyscyplin i władze uczelni. Bardzo trudno jest o rozwiązania zadowalające, toteż poszukuje się coraz lepszych przez kolejne modyfikacje pytań i kwestionariuszy (Przystanowicz, Obara 1995).

Warto odnotować jeszcze jedną uwagę nasuwającą się przy lekturze ankiet. W większości kwestionariuszy występują pytania dotyczące informacji o respondentach, co pozwala przypuszczać, iż autorzy badań doceniają wpływ cech studenta na deklarowane oceny. Jakie cechy się uwzględnia, to znowu zależy od założeń przyjętych w badaniu lub przekonania o tym, które cechy mogą różnicować wyniki. Bardzo często ustala się semestr bądź rok studiów, kierunek lub wydział, na którym studiuje respondent. Ponadto zakłada się, iż wpływ na odpowiedzi badanych mogą mieć takie czynniki jak: częstość uczęszczania na zajęcia, wyniki w nauce, płeć oraz zainteresowanie przedmiotem, wyrażone ilością czasu poświęcanego na naukę, korzystaniem z konsultacji itp. Uwzględnianie w ankietach tego rodzaju pytań wydaje się ważne, mogą one bowiem w dużym stopniu wyjaśniać różnice poglądów wśród studentów na temat tych samych zajęć lub tego samego nauczyciela akademickiego. Należałoby więc postulować, aby osoby opracowujące kwestionariusz zwracały uwagę również na pytania dotyczące cech charakteryzujących studentów. Analiza uzyskanych wyników na tle tych cech ma niewątpliwą wartość poznawczą, gdyż wskazuje, jakie kategorie osób mają skłonność do ocen pozytywnych, a jakie do negatywnych. Pozwala też wnioskować o tym, w jakiej mierze ocena zależy od ocenianego przedmiotu, w jakiej zaś od ocenianego

podmiotu. W praktyce natomiast takie wyniki pozwalają na rzetelniejsze podejście do ewentualnego usprawniania dydaktyki. Inna bowiem jest sytuacja nauczyciela, który uzyskuje wysoką pozycję w opinii studentów zainteresowanych przedmiotem, mających znaczne osiągnięcia, silną motywację do kształcenia, inna zaś takiego, o którego wysokiej pozycji przesądziły głosy studentów nie zainteresowanych przedmiotem, mających słabe wyniki lub studiujących przypadkowo.

Reasumując należy stwierdzić, że wykorzystywanie ankietowego badania opinii studentów może dobrze służyć podnoszeniu poziomu zajęć dydaktycznych tylko wówczas, gdy będzie ono poprawne pod względem merytorycznym i metodologicznym. Prowadzone nieprawidłowo – może być jedynie działaniem pozornym lub nawet szkodliwym.

Literatura

Chmielecka E., Minkiewicz B., Moskalewicz-Ziółkowska E. 1995

Jakość kształcenia i jej ocena w Szkole Głównej Handlowej. „Nauka i Szkolnictwo Wyższe”, nr 5.

Jastrząb-Mrozicka M., Kuniński M. 1995

System awansu w szkolnictwie wyższym – oceny i propozycje. Warszawa.

Przystanowicz A., Obara M. 1995

Praca dydaktyczna nauczycieli w opinii studentów medycyny. „Nauka i Szkolnictwo Wyższe”, nr 5.

Węgrzecka M. 1994

W kręgu spraw związanych z oceną jakości dydaktyki w szkołach wyższych. „Nauka i Szkolnictwo Wyższe”, nr 4.

Wójcicka M. 1995

Jakość kształcenia a akredytacja – mechanizmy i procedury oceny. Przykład Polski. „Nauka i Szkolnictwo Wyższe”, nr 5.